

Wpływ rodziny i atmosfery domowej na wszechstronny rozwój dziecka

Eugenia Aleksandra Tytko z d. Mencil

Ur. 1.06.1933, nauczycielka, tłumaczka, społeczniczka, animatorka kultury, abiturientka trzyletniego Państwowego Liceum Wychowawczyń Przedszkoli (PLWP) w Bielsku – obecnie w Bielsku-Białej (matura: 1952), absolwentka trzyletniego Studium Nauczycielskiego (SN) w Katowicach, kierunku: biologia (1959), absolwentka wyższych studiów zawodowych (kierunek: nauczanie początkowe) w Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych (IKNiBO) w Katowicach (1980), kwalifikowana nauczycielka języka niemieckiego, po zdanym egzaminie przed Komisją powołaną przez Kuratora Oświaty w Katowicach uzyskała uprawnienia do nauczania języka niemieckiego w szkołach podstawowych (1990); pracowała jako: wychowawczyni Przedszkola Zakładowego Fabryki Naczyn Emaliowanych „Huta Silesia” w Rybniku na Górnym Śląsku (1952-1961), jednocześnie nauczycielka nauczania początkowego w Szkole Podstawowej w Rybniku-Piaskach (1960-1961), nauczycielka Szkoły Podstawowej w Żytnej k. Rybnika (1961-1977), kierowniczką (1961-1975) a następnie dyrektorką tejże szkoły (1975-1977), pełniła społecznie funkcję radnej Gromadzkiej Rady Narodowej w Pstrążnej pow. Rybnik (w kadencjach 1965-1969 i 1969-1973), nauczycielka Szkoły Podstawowej w Raszczykach k. Rybnika (1977-1983), Szkoły Podstawowej w Piecach k. Rybnika (1983/1984). Będąc od 1984 r. na emeryturze, pracowała jednocześnie na częśćkę etatu jako nauczycielka nauczania początkowego w Szkołach Podstawowych w Raszczykach (1984-1986), Szcherbicach (1987-1988) i jako nauczycielka biologii w Czernicy k. Rybnika (1988-1990), następnie uczyła języka niemieckiego (od 1990 do 1997) w Szkołach Podstawowych w Raszczykach, Szcherbicach i Czernicy k. Rybnika. Wielokrotnie była zatrudniona jako wychowawczyni koloniach letnich lub zimowych dla dzieci (w latach 1952-1981).

I. Część wstępna

Rodzaj pracy. Artykuł jest oryginalnym przyczynkiem badawczym, studium przypadku (ang. case study). Cel pracy. Celem pracy jest przedstawienie zagadnienia wpływu rodziny i atmosfery domowej na wszechstronny rozwój dziecka na przykładzie badań własnych. Metoda. Autorka w swoich badaniach posłużyła się metodą obserwacji uczestniczącej, metodą ankietową oraz analizą dokumentów (w tym – opracowań)¹. Stan badań. Literatura przedmio-

¹ Niniejszy tekst pt. Wpływ rodziny i atmosfery domowej na wszechstronny rozwój dziecka jest dotąd niepublikowaną pracą z zakresu psychologii, wymaganą do egzaminu kwalifikacyjnego, równoważnego studium wyższym zawodowym z zakresu nauczania początkowego, napisaną przez autorkę w Instytucie Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych (IKNiBO) w Katowicach pod kierunkiem naukowym Floriana Jabłeki (Katowice 1979/1980). Tekst pierwotnie składał się z następujących części (numeracja rzymska) oraz rozdziałów (numeracja arabska): I. CZĘŚĆ WSTĘPNA: 1. Wstęp; 2. Uzasadnienie wybranego tematu, 3. Cele wychowania w zakresie przygotowania dziecka do współżycia w społeczeństwie, II. CZĘŚĆ TEORETYCZNA: 1. Rodzina jako podstawowa grupa społeczna, 2. Funkcje rodziny, 3. Wpływ rodziny na kształtowanie się osobowości dziecka, 4. Atmosfera wychowawcza, 5. Kształtowanie planu życiowego dzieci i młodzieży, III. CZĘŚĆ BADAWCZA 1. Trudności współczesnej rodziny, 2. Szkoła i środowisko, 3. Udział dzieci klas początkowych w życiu i pracy rodziny, 4. Moje formy współpracy z rodzicami, 5. Analiza środowiska rodzinnego moich uczniów klasy I Szkoły Podstawowej w Raszczykach, IV. PRÓBA OCENY REZULTATÓW BADAŃ I WNIOSKI BADAWCZE, V. ZAKOŃCZENIE. W tekst pierwotny (1980) wniesiono poprawki redakcyjne: treściowe, językowe, formalne i bibliograficzne. Obecnie także, przygotowując tekst do druku, nieco zmieniono numerację poszczególnych podrozdziałów, w związku z przesunięciem partii materiału z części badawczej do części teoretycznej (dop. red.).

tu na temat wpływu rodziny na rozwój dziecka jest bardzo silnie rozwinięta, obejmuje wiele tysięcy publikacji (tu pominiętych z racji ograniczonych ram artykułu). Niektóre z opracowań przytoczono w przypisach².

Biorąc pod uwagę znaczenie rodziny w procesie wychowania i kształcenia dzieci, w swojej pracy dydaktyczno-wychowawczej wiele uwagi poświęcam problemom współpracy szkoły z rodzicami i dlatego stanowi to temat moich badań.

Wstęp

Rodzina jako instytucja społeczna towarzyszy ludzkości od jej zarania dziejów. Problematyką rodziny interesują się rozmaite społeczności, ponieważ jej sposób życia i funkcjonowania wywiera istotny wpływ na układ relacji społecznych, gospodarczych i politycznych w kraju. Wzmoczone zainteresowanie problematyką rodziny w państwie wypływa przede wszystkim z przemian społeczno-ekonomicznych i politycznych, jakie dokonują się w Polsce.

Spółeczność otacza rodzinę szczególną opieką. Znajduje to wyraz w Konstytucji oraz w intensywnie rozwijanej polityce społecznej państwa, przy czym podstawowym zadaniem w rozwoju Ojczyzny staje się poprawa warunków życia pracowników oraz ich rodzin. Stwarzane w naszym kraju warunki umożliwiają prawidłowe funkcjonowanie rodziny, podnoszą jej rangę i zwiększają możliwości uzyskania efektów w wychowaniu młodego pokolenia.

Wiadomo, że kształtowanie życiowych postaw, umiejętności motywacji oraz ambicji każdego człowieka zaczyna się już od formacji w domu rodzinnym. Głęboka troska o kształtowanie szlachetnych zasad wychowawczych w rodzinie to cecha charakterystyczna dla właściwej prospołecznej i prorodzinnej polityki państwa.

Oczywistą kwestią jest to, że w interesie rozwoju kraju leży wzmacnianie rodziny jako ogniw podstawowego społeczeństwa, ponieważ wartości wyniesione z rodzinnego domu, wpojone przez ojca i matkę oraz starsze rodzeństwo, stają się najtrwalszym etosem w życiu człowieka i decydują o efektach procesu wychowawczego jako całości. Praca rodziny musi być wspomagana wychowawczym działaniem szkoły, organizacji młodzieżowych i placówek kulturalnych.

Dają się zauważyć również wysiłki resortu oświaty zmierzające do ściślejszej współpracy domu i szkoły, do podnoszenia rangi zagadnień rodzinnych w wychowaniu młodzieży. Szkoła wraz z instytucjami kultury i placówkami wychowawczymi oraz siłami społecznymi powinna świadomie i konsekwentnie przekształcać środowisko wychowawcze, pobudzać wszelkie formy pozytywnej aktywności prospołecznej.

1. Uzasadnienie wybranego tematu

W celach i zadaniach szkoły rozwój umysłowy i emocjonalny dziecka stanowi nierozłączną całość. Z założeń programu wynika, że należy wychować człowieka wypełnionego bogactwem uczuć i wartości, gotowego do pomocy i życzliwości wobec innych, ukierunkowanego na przeobrażenia danej rzeczywistości, pracowitego, mądrego.

² S. Baley, *Psychologia wychowawcza w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, ss. 450, [1]; E. Hurlock Bergner, *Rozwój dziecka*, tł. B. Hornowski, S. Kowalski, B. Rosemann, wyd. 2., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961, ss. 660, [4]; T. W. Nowacki, *Teczka biograficzna ucznia*, wyd. 2., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1974, ss. 271, [1]; I. Trofinovič Ogorodnikov, P. Nikolaevič Šimbirev [Iwan Trofinowicz Ogorodnikov, P. Nikolajewicz Szimbiriow], *Pedagogika*, przekład z języka rosyjskiego, wyd. 2., Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1955, ss. 406, [1]; M. Przetacznikowa, G. Makiello-Jarża, *Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna. Materiały pomocnicze dla zakładów kształcenia nauczycieli przedszkoli*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977, ss. 342, [2]; *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, pod red. Marii Żebrowskiej, zespół aut. Z. Babska et al., wyd. 8., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977, ss. 879; „Rodzina i Szkoła. Miesięcznik dla Rodziców i Wychowawców. Organ Ministerstwa Oświaty”, r. 30: 1979, nr 10 (349), październik 1979; „Życie Szkoły. Organ Ministerstwa Oświaty”, r. 33: 1978, nr 4 (372), kwiecień 1978.

Rewolucja naukowo-techniczna wraz ze wszystkimi konsekwencjami z niej wynikającymi wyznacza nowe miejsce i zadania dla systemu wychowawczo-oświatowego. Gwałtownym zmianom ulegają więc warunki życia jednostki oraz wspólnoty, stąd ogromne zadania związane z adaptacją człowieka do tych warunków, jak również działalnością na rzecz ich poprawy.

Aby wychować pełnowartościowego obywatela, muszą w tym procesie uczestniczyć rodzina, szkoła i środowisko społeczne. Powinna przy tym należycie rozwinąć się współpraca szkoły z rodzicami. Nieodzownymi warunkami dobrej współpracy nauczyciela-wychowawcy z rodzicami są: 1) wzajemna, pozytywna relacja, 2) troska o podtrzymanie autorytetu obu stron, jak również 3) zaufanie oraz 4) wiara we wzajemne możliwości działania.

Właściwa współpraca powinna polegać na wspólnej organizacji procesu wychowania w szkole i w domu rodzinnym poprzez wzajemne wzmocnianie i uzupełnianie się sytuacji wychowawczych oraz ich zróżnicowanie, ujednolicenie nie tylko wymagań wobec dziecka, ale i sposobów oddziaływań, metod nagradzania oraz karania, roztaczania kontroli lub pobudzanie do działań i pożądaných zachowań.

2. Cele wychowania w zakresie przygotowania dziecka do życia w społeczności

Do zakresu jednej z ważnych dziedzin wychowania dziecka należy kształtowanie w nim postaw społeczno-moralnych, których istotnym składnikiem stają się postawy odnoszące się do drugiego człowieka. Zadanie to okazuje się szczególnie aktualne w odniesieniu do uczniów najmłodszych, ponieważ u nich kształtują się postawy relacji do innych ludzi.

Okres od szóstego do dziewiątego roku życia charakteryzuje się pojawieniem się bardzo istotnych zmian w zakresie rozwoju społecznego i moralnego u dziecka. Rozpoczęcie nauki w szkole stawia dziecko w zupełnie nowych sytuacjach społecznych. Dziecko, będące dotąd przedmiotem opieki i odbiorcą zachowań innych osób, organizujących mu warunki życia, w klasie staje się jednym z licznych uczniów, musi dostosować się do wymagań ogółu oraz liczyć się z faktem, że uczniowskie prawa i obowiązki odnoszące się do innych, dotyczą również jego samego.

Do podstaw wychowawczych, które mają szczególne znaczenie w formowaniu kontaktów dziecka z osobami mu bliskimi, należy zaliczyć – zarówno patrząc od strony nauczyciela-wychowawcy, jak i od strony rodziców następujące procesy formacyjne:

- a) rozwijanie szacunku dziecka wobec godności innego człowieka,
- b) rozwijanie poszanowania cudzego życia i zdrowia,
- c) rozwijanie dyspozycji do rzetelnego informowania innych,
- d) kształtowanie postawy tolerancji,
- e) kształtowanie postawy opiekuńczości,
- f) rozwijanie postawy poszanowania cudzej własności,
- g) kształtowanie postaw współodczuwania,
- h) rozwijanie zdolności nawiązywania więzi emocjonalnych z innymi ludźmi,
- i) kształtowanie postawy lojalności,
- j) kształtowanie postawy poszanowania niezależności człowieka we współżyciu międzyludzkim.

Dziecko powinno też rozumieć, że konieczne stają pewne ograniczenia swobody człowieka ze względu na dobro innych ludzi oraz rozumieć i akceptować ograniczenia stosowane wobec niego jako podyktowane troską dorosłych o jego dobro.

II. CZĘŚĆ TEORETYCZNA

1. Rodzina jako podstawowa grupa społeczna

Rodzina należy do najważniejszych grup pierwotnych, mając jednocześnie zmienną postać, ulegającą historycznym przeobrażeniom. Jej formy uzależnione są od typu społeczności, osiągniętego poziomu cywilizacji, rodzaju przyjętej religii, panującego ustawodawstwa (istniejącego prawa), obyczajów, norm moralnych itd.

Przeobrażeniom ulega nie tylko struktura i organizacja życia rodziny, ale także jej funkcja społeczna. Proces zmian w życiu społecznym wpływa zasadniczo na przemiany rodziny, np. we współczesnej rodzinie 1) zmniejsza się liczba jej członków, 2) wzrasta liczba małżeństw, w których oboje rodzice pracują, 3) ginie typ rodziny patriarchalnej, w której prawo decyzyjny miał ojciec – jako jedyny żywiciel. Współczesna rodzina stała się rodziną demokratyczną, bo wzajemne więzi w niej samej umocniły się, nabrały charakteru rzeczowego współdziałania i współpartnerstwa. Rodzina obecnie opiera się na zasadach równouprawnienia, tj. obydwój rodzice mają równe prawa i obowiązki w procesie wychowania dzieci. Autorytet rodziców w coraz większym stopniu staje się uzależniony: 1) od właściwości moralno-społecznych, 2) od przygotowania matki i ojca do wychowania dzieci oraz 3) od indywidualnego, rodzicielskiego doświadczenia życiowego.

Praca zawodowa obojga rodziców, której wymaga społeczeństwo przemysłowe, oddala ich coraz bardziej od życia rodzinnego, zmuszając do korzystania z pomocy instytucji wychowawczych, takich jak np. żłobki, przedszkola, świetlice, które umożliwiają opiekę nad dzieckiem. W instytucjach wychowawczych dzieci mają możliwość szybszego i pełniejszego rozwoju, ale jednocześnie wzrastają trudności ujednoczenia wpływów wychowawczych.

2. Funkcje rodziny

Rodzina stanowi grupę społeczną, która powstaje i rozwija się dzięki pełnieniu szeregu funkcji. Najważniejszymi funkcjami rodziny są funkcje opiekuńczo-wychowawcze. Zaspokajają one potrzeby dziecka – potrzeby miłości, przynależności i adaptacji. Obcując z rodzicami i rodzeństwem, dziecko nawiązuje trwałe kontakty emocjonalne, a także uczy się określonych zachowań społecznych. Rodzina spełnia też ekonomiczne funkcje, które polegają na zapewnieniu członkom rodziny możliwości egzystencji – mowa tu o takich czynnościach, jak: 1) praca zarobkowa, 2) wykonywanie prac usługowych, niezbędnych dla funkcjonowania poszczególnych członków rodziny, 3) przyrządzanie posiłków, 4) dbanie o czystość osobistą i porządek w mieszkaniu.

Moralna funkcja kontrolna rodziny uprawnia do wewnętrznego nadzorowania czyjegoś postępowania przez pozostałych domowników w celu zapobiegania odstępstwom od norm i wzorów moralnych, przyjętych w danej wspólnocie rodzinnej.

Rodzina poprzez swą funkcję społeczną określa wstępnie pozycję jej członków w strukturze danej społeczności lokalnej.

Funkcja estetyczna rodziny wyraża się przede wszystkim we wpajaniu norm i wartości piękna oraz w dbałości o przeżycia estetyczne członków rodziny. Wprowadzając dziecko w świat kultury społeczeństwa, przygotowuje się je do pełnienia określonych ról społecznych.

Funkcja rekreacyjno-towarzyska rodziny wyraża się w dbałości wszystkich jej członków o korzystną atmosferę tej wspólnoty, pozwalającą na utrzymanie równowagi psychicznej, bo w ten sposób realizują się emocjonalne potrzeby domowników. Rodzina najpełniej zaspokaja potrzebę posiadania kręgu najbliższych osób, które kochając, jednocześnie są kochane.

Dziecko w rodzinie powinno być kochane mocno, aby w razie konfliktu między rodzicami, tzn. między interesem dziecka a interesami rodziców – obiektywne dobro dziecka zawsze zwyciężało. Bardzo kochać dzieci oznacza dla rodziców poświęcać im tyle własnego czasu i serca oraz życia, ile naprawdę one potrzebują. Miłość rodzicielska ma charakter specjalny, ponieważ to miłość bezwarunkowa, niezależna od walorów dziecka w myśl zasady: „kocham dziecko, bo jest” i dziecko powinno o tym wiedzieć, przy czym należy je kochać mądrze. Żle kocha dziecko ten, kto kocha je nierówno, w zależności od własnego nastroju i samopoczucia. Kochać swoje dziecko naprawdę oznacza zadać sobie trud poznania, zrozumienia i zaakceptowania jego osobowości.

Rodzina stwarza pełne możliwości prezentowania postaw i poglądów, eksponowania swej indywidualności. Emocjonalna funkcja rodziny zapewnia jej członkom poczucie oparcia i bezpieczeństwa. Wychowawcza funkcja rodziny uważana jest za najważniejszą, ponieważ rodzina pierwsza wkracza w proces ogólnego rozwoju dziecka, pierwsza wskazuje mu określone

wartości moralne, kształtuje losy dziecka. Jego droga życiowa oraz sukcesy zależą w znacznej mierze od tego, jak zostały one ukształtowane i przygotowane do życia przez rodzinę.

3. Wpływ rodziny na kształtowanie się osobowości dziecka

Wychowawcze funkcjonowanie rodziny zależy od różnych czynników, takich jak np. 1) stan zdrowia, 2) wiek, 3) walory intelektualne, moralne i społeczne rodziców, 4) warunki bytowe rodziny, 5) organizacja życia rodzinnego, 6) panująca w rodzinie atmosfera oraz 7) stan przygotowania rodziców do realizacji zadań związanych z wychowaniem dzieci.

Prawidłowo ukształtowana rodzina ma wiele walorów wychowawczych nie do zastąpienia przez inne środowiska formacyjne. Może ona w sposób najbardziej pełny zaspokajać potrzeby fizyczne i psychiczne swych członków, a szczególnie potrzeby miłości, przynależności, bezpieczeństwa, życzliwych interakcji osobowych. Wpływ, jaki wywiera na dziecko, jest najważniejszy i cechuje go znaczna trwałość. W rodzinie dziecko poddawane jest wielostronnemu oddziaływaniu wychowawczemu. Rodzina kieruje procesem poznania przez dziecko świata przyrody i kultury, wpływa na proces rozumienia zjawisk i faktów otaczającego go świata, uczy je rozumienia norm moralnych oraz ich wartościowania. W rodzinie dziecko uczy się rozróżniać dobro od zła, rozumieć to, co jest pozytywne i co negatywne, co godne pochwały i co zasługuje na naganę. Dziecko więc przejmuje od domowników opinie i poglądy, moralne normy zachowań i postępowania.

Postawy i zachowanie się dziecka kształtują się pod wpływem rodziny, w której się urodziło i w której się rozwija. Ponieważ rodzina stanowi pierwsze środowisko dla dziecka, kształtuje ona wzory jego postaw wobec ludzi, rzeczy i wobec życia w ogóle. Dziecko w przystosowaniu się do życia wzoruje się na rodzicach. To przejmowanie wartości, norm i postaw dokonuje się w okresie wczesnego dzieciństwa przez naśladowanie rodziców oraz innych domowników. Dziecko naśladuje zachowanie się osoby, z którą jest emocjonalnie związane, przejmuje jej styl bycia, jej sposób wartościowania, identyfikuje się z tą osobą. Identyfikacja z rodzicami ułatwia dziecku trwałe i głębokie przyswajanie sobie norm moralnych oraz zasad postępowania.

Rodzina staje się dla dziecka grupą odniesienia, tzn. grupą, z którą jednostka mocno się wiąże, której opinie, oceny i normy zachowania uznaje za ważne. Jednostka przejmuje wtedy obyczaje i styl życia kulturowany w rodzinie za swój własny. Życie i wychowanie w rodzinie cechuje autentyzm, bo wszelkie zadania podejmuje się tu w związku z koniecznością zaspokajania jej podstawowych potrzeb. Odniesienie się do dziecka określa w rodzinie troska o jego pełny rozwój fizyczny i psychiczny. Struktura rodziny wyznacza określoną organizację ról jej członków, podział władzy i pracy oraz wzory życia rodzinnego. W przeważających obecnie małych rodzinach – funkcje wychowawcze sprawują obydwój rodzice, zarówno ojciec, jak i matka. Oddziaływanie ich ma charakter jednorodny tylko wtedy, gdy obydwój posiadają podobne doświadczenia wychowawcze.

Naczelną zasadą jest wzajemne poszanowanie praw wszystkich członków rodziny. Na ogół w większości wspólnot rodzinnych emocjonalne relacje między rodzicami oraz między dziećmi a rodzicami układają się pozytywnie. Dzieci nie tylko kochają rodziców, lecz także ufają im – w przeświadczeniu, że wszystkie ich problemy i trudności będą potraktowane przez nich z należytą powagą.

Prawidłowa rodzina przekazuje dzieciom wartościowe postawy społeczne, stwarza warunki do wszechstronnego rozwoju i działania, ułatwia im też wejście w szersze życie, stanowi bowiem mocne oparcie w chwilach trudnych i niebezpiecznych. Miłość wzajemna rodziców i dzieci tworzy podstawę do stałego, życzliwego obcowania i do zamierzonego przyswajania sobie wzorów spotykanych w domu rodzinnym. Im mocniej dziecko kocha swoich rodziców, tym bardziej skłonne jest naśladować ich formy zachowania się.

„Środowisko rodzinne – jak stwierdził to Stefan Baley – musimy uznać za niezwykle ważną komórkę wychowawczą nawet wtedy, kiedy podkreślamy mały w tym wszystkim często

udział momentów wychowania świadomego i planowanego³.

W zasadzie nie ma takiej sfery życia dziecka, w której nie zachodziłyby związki między jego rozwojem a warunkami i sytuacjami stworzonymi przez rodziców. Zadanie środowiska rodzinnego nie sprowadza się jedynie do utrzymania dziecka przy życiu biologicznym, ale polega również na przygotowaniu go do życia społecznego i jego wymagań. W miarę upływu czasu, dziecko gromadzi własne doświadczenia, ale wzory nadal czerpie z rodziny. Rozwój umysłowy dziecka także podlega wpływom środowiska dostarczającego mu ilościowych i jakościowych bodźców rozwojowych, np. takich jak zabawka, ukierunkowanie zabaw, nawiązywanie kontaktów słownych, dzięki którym dziecko opanowuje mowę, jak i przez kształcenie sfery emocjonalnej, wpływającej także na rozwój dziecka.

Emocje wyzwalają aktywność i kierują działaniem dziecka, np. zadowolenie z sukcesu, smutek z powodu porażki. Kształcenie i rozwój sfery emocjonalnej zasługuje na szczególną uwagę w oddziaływaniu wychowawczym rodziny i to od najwcześniejszych chwil życia dziecka, ponieważ środowisko rodzinne dostarcza dziecku najwięcej zewnętrznych bodźców do jego wewnętrznych przeżyć. Dziecko we własnej rodzinie uczy się rozumieć innych ludzi oraz stosować wobec nich własne wymagania.

Rodzina, jako pierwsza poprzez kształtowanie nawyków, stawianie wymagań, kształtuje wolę dziecka, która z kolei warunkuje dobre przystosowanie społeczne. W rodzinie dziecko styka się po raz pierwszy z kulturą, w tym m.in. z wartościami estetycznymi oraz zasadami moralnymi. Od rodziców uczy się szanować prawo, ład społeczny, uznawać autorytety, wartościować (oceniać).

Wychowawczy wpływ rodziny staje się tak silny, dlatego że dziecko – w sposób naturalny od pierwszych dni swego życia – tkwi wewnątrz i organizacyjnie w ustalonym porządku życia rodzinnego.

Dobra rodzina przekazuje dzieciom postawy społecznie wartościowe, stwarza warunki do wszechstronnego ich rozwoju i wszelkiego działania, ułatwia wejście w szersze kręgi życia społecznego oraz stanowi dla nich oparcie w chwilach trudnych i niebezpiecznych.

4. Atmosfera wychowawcza

Istotną funkcję w środowisku rodzinnym spełnia tzw. atmosfera wychowawcza, która stanowi tło dla wszystkich wpływów wychowawczych rodziny. Wykładnikami atmosfery właściwej danemu środowisku rodzinnemu stają się emocjonalne relacje, istniejące pomiędzy poszczególnymi domownikami, które wywierają największy wpływ na rozwój osobowości dziecka, jego postawy wobec różnych osób oraz przyswajanych stopniowo norm życia społecznego, odniesienie do pracy i do samego siebie oraz do otaczającego świata. Dom rodzinny jest swoistym środkiem wychowawczym, w którym zachodzi proces zaspakajania potrzeb, kształtują się wzory postępowania oraz tworzą się elementy zasadnicze osobowości społecznej dziecka.

Potrzeba doznawania pozytywnych przeżyć uczuciowych stanowi niezbywalną potrzebę dziecka. Toteż za jedną z zasadniczych potrzeb dziecka uznaje się potrzebę uczuciowego oparcia i potrzebę poczucia bezpieczeństwa, którą najlepiej może zapewnić rozumne i serdeczne wychowanie rodzinne. Ważnym czynnikiem, wpływającym na funkcjonowanie rodziny jako środowiska wychowawczego, stają się wzajemne relacje między rodzicami. Układ tych relacji okazuje się mniej lub bardziej korzystnym dla zaspokojenia potrzeb psychicznych i społecznych dziecka. Rodzice o podobnym światopoglądzie, podobnych postawach społecznych i politycznych, zbliżonych zainteresowaniach i potrzebach kulturalnych łatwiej współdziałają ze sobą, natomiast odmienne potrzeby często stwarzają sytuacje konfliktowe. Zgodne współlistnienie rodziców wymaga wzajemnych ustępstw, wyrzeczenia się niektórych pragnień.

³ S. Baley, *Psychologia wychowawcza w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. – res ad inquirendi (dop. red.).

Pozytywne funkcje w relacjach między rodzicami pełnią ich dojrzałość intelektualna i rozsądek, wzajemne uczucia miłości połączone z poczuciem obowiązku wobec dzieci oraz troską o ich wychowanie. Aby uchronić dzieci przed negatywnymi skutkami konfliktów małżeńskich, muszą nieraz zrezygnować z własnych pragnień i utrzymywać ze sobą prawidłowe, pozytywne relacje.

Wzajemna więź między rodzicami a dziećmi wyrasta przede wszystkim na uczuciowym podłożu miłości, ponieważ dziecko potrzebuje miłości i to w każdym wieku. Najwyższa wartość wychowawcza rodziny oraz jej największa siła oddziaływania wynikają z więzi uczuciowej, jaka łączy domowników. Nie można oczekiwać od dziecka miłości oraz szacunku, jeśli mu się wzajemnie tych dwóch postaw nie okazuje. Relację rodziców wobec dzieci określa się mianem 'postawy rodzicielskiej'.

Do właściwych postaw rodzicielskich należą:

- A) akceptacja dziecka, czyli przyjęcie go takim, jakim jest,
- B) współdziałanie z dzieckiem świadczące o pozytywnym zaangażowaniu i zainteresowaniu rodziców zabawą i pracą dziecka,
- C) dawanie dziecku właściwej dla jego wieku rozumnej swobody, tzn. rodzice darzą dziecko dużym zaufaniem,
- D) uznanie praw dziecka w rodzinie jako równych, bez przeceniania i niedoceniania jego osoby w domu rodzinnym.

Dziecko akceptowane przez rodziców otaczają oni z reguły opieką, zaspokajają jego potrzeby fizyczne, psychiczne i duchowe. Dziecko takie rozwija się prawidłowo, staje się aktywne, pewne siebie, odznacza się dodatnią samooceną, odwzajemnia dodatnie uczucia rodziców, lubi ich postawy i przenosi je później na innych ludzi.

Dziecko odrzucane przez rodziców, traktowane często surowo, wyrasta w poczuciu izolacji, zbędności. Staje się ono na ogół nieposłuszne, wybuchowe, a w konsekwencji – karane. Niektóre dzieci okazują się biernymi, wycofują się z grupy, żyją samotnie dręczone żalem i poczuciem krzywdy. Dziecko odrzucane przez rodziców to dziecko niekochane, czyli nieobdarzone miłością, nieznanące radości.

Każde dziecko potrzebuje akceptującej je matki oraz akceptującego je ojca na każdym etapie swego rozwoju. Stanowią oni dla niego podmiot miłości, symbol bezpieczeństwa, wzór do naśladowania. Każdy człowiek w dzieciństwie uczy się od swych rodziców spełniania zadania, których będzie od niego wymagała społeczność w przyszłości, jako od dorosłego już człowieka, zatem chłopiec uczy się zadań charakterystycznych dla mężczyzny a dziewczynka uczy się zadań typowych dla kobiety.

Wychowanie dziecka może odbywać się jedynie w atmosferze wzajemnego zaufania i zgodnego współdziałania rodziców. Wówczas dziecko czuje się bezpieczne i wtedy skutecznie oddziałuje nań autorytet matki oraz ojca. Dziecko trzeba akceptować stale, żeby miało zawsze przeświadczenie, że rodzice są jego przyjaciółmi. Rodzice muszą wiedzieć, że atmosfera zgody, spokoju i serdeczności – wytwarzana w domu – wpływa decydująco na proces wychowania.

5. Kształtowanie planu życiowego dzieci i młodzieży

Znaczenie rodziny jako środowiska wychowawczego nie ogranicza się tylko do wczesnych lat życia dziecka, ale trwa aż do osiągnięcia przezeń samodzielności, zdobycia wykształcenia i przysposobienia do zawodu.

Wzory osobowościowe rodziców, ich osobiste postawy i aspiracje, wpływają już na najwcześniejsze doświadczenia życiowe dziecka. Przy tym dążenie rodziców do prawidłowego wychowania potomstwa oraz ich stała, rodzicielska relacja do dziecka sprawiają, że ukazują oni synowi lub córce określone modele życiowe. Środowisko rodzinne oraz postępy w nauce w znacznym stopniu wyznaczają kształtowanie się losów życiowych dzieci oraz młodzieży. Wybór zawodu i odpowiedniej szkoły uznać można za jedno z najważniejszych wydarzeń

w życiu człowieka. Decyzja ta oznacza dla jednostki wstępne stadium zdobywania kwalifikacji zawodowych, co z kolei wytyczać może drogę powodzenia życiowego, własnego zadowolenia i akceptacji dokonanego wyboru, zgodnego z uzdolnieniami, zainteresowaniami, zamiłowaniami i stanem zdrowia.

Znaczący wpływ na kształtowanie planu życiowego dzieci oraz młodzieży wywiera współpraca rodziny ze szkołą. Współpraca ta powinna być systematyczna, a oddziaływanie szkoły i rodziny ujednolicone dla dobra dziecka. Kształtowanie się planu życiowego dzieci oraz młodzieży zależy od tego, jakim środowiskiem wychowawczym okazuje się rodzina.

6. Trudności współczesnej rodziny

Pokusa wykorzystywania coraz ponętniejszych atrakcji życia, pogoń za wyższym standardem bytowym, wzrost aspiracji zawodowych kobiet – wszystko to skłania rodziców do coraz większego ograniczania czasu poświęconego dzieciom.

Opieka nad dziećmi sprawowana bezpośrednio przez rodziców niesie ze sobą wielki walor wychowawczy, poczynając od niezastąpionego, fizycznego kontaktu matki z niemowlęciem podczas pielęgnacyjnych zabiegów, aż po wprowadzenie syna lub córki w dorosłe życie.

Większość rodziców wypełnia właściwie swe rodzicielskie zadania. Cywilizacja techniczna niesie ze sobą, obok niewątpliwych dobrodziejstw, także zagrożenie dla sfery psychicznej człowieka. Świadczy o tym, zwłaszcza w krajach wysoko uprzemysłowionych, wzrost chorób psychicznych i samobójstw. Tempo współczesnego życia, napięcia, stresy, nerwice – nie sprzyjają trwałości pożycia małżeńskiego. Rozwody, zarówno w Polsce, jak i na świecie, cechują się tendencją wzrastającą, jakkolwiek to negatywne zjawisko spotyka się rzadziej na wsi, natomiast najczęściej w dużych miastach. W rozpadającym się małżeństwie często obydwójce małżonkowie lub tylko jedno z nich, świadomie lub nieświadomie, ale posługują się dzieckiem jako narzędziem walki pomiędzy sobą, zarówno przed rozwodem, w jego trakcie, jak i już po cywilnym rozwodzie. Zdarzają się nawet porwania dzieci, izolowanie ich od ojca lub matki, uczenie nienawiści, straszenie, karanie za spotkanie z ojcem lub matką.

Powinno się różnymi sposobami dążyć do zabezpieczenia dziecka przed negatywnymi przeżyciami rujnącymi jego zdrowie psychiczne. Dziecko pozbawione rodziny, lecz niepozbawione tęsknoty za nią, płaci wysoką cenę psychiczną za rozwód swoich własnych rodziców. Choroba sierota, szerząca się głównie w domach małych dzieci (domach dziecka), mimo wysiłków fachowego personelu, rujnuje przede wszystkim sferę emocjonalną dziecka tam przebywającego.

A przecież na tej sferze buduje się pedagogiczną nadzieję na wychowanie człowieka kochającego ludzi, świat, idee. Trzeba także odważnie szukać nowych sposobów zapobiegania przyczynom zaburzeń w rozwoju psychicznym dzieci osieroconych.

W rodzinie jako środowisku tkwią największe możliwości wszechstronnego rozwoju człowieka. Rodzina, jako grupa wychowawcza, oddziałuje na dzieci przez sam fakt istnienia wewnątrz niej. Mimo zmieniającego się zakresu i wielkości funkcji przypisywanych rodzinie, środowisko rodzinne ciągle w sposób dość wielostronny stawia sobie i realizuje własne zadania – materialne, opiekuńcze, zdrowotne, ekspresyjne, emocjonalne, rekreacyjne, socjalizacyjne, kulturowe.

Te szczególne walory rodziny powodują, że postrzega ona dziecko w sposób bardziej całościowy, bo interesuje się jego zindywidualizowaną osobowością.

7. Szkoła i środowisko

Za drugie, obok rodziny, środowisko wychowawcze uznaje się szkołę. Do szkoły przychodzi już dziecko z jakimiś załóżkami postaw, umiejętnością wartościowania i określonymi dyspozycjami do zachowań społecznych. Należy elementy wartościowe (prawidłowe) jego postaw wzmacniać, a w odniesieniu do innych, nieprawidłowych (negatywnych, nieakceptowalnych) – trzeba podejmować działania w celu ich przekształcania w akceptowalne. Wpływ szkoły najbardziej zaznacza się u dziecka w pierwszym okresie jego życia szkolnego, ponieważ czas

ten obfituje w bardzo pozytywne postawy wobec szkoły i nauczycieli, potem wpływ ów maleje. W pierwszym okresie należy intensywnie podejmować problemy wychowawcze, przy czym inicjatywy nauczycieli danej szkoły mają szczególne znaczenie w odniesieniu do rodzin niewydolnych wychowawczo.

Przekonanie uczniów o życzliwości nauczyciela, aprobowanie jego umiejętności przekazu informacji oraz przeświadczenie o jego dostatecznie głębokiej wiedzy – stanowią warunki osiągnięcia optymalnych efektów w tym procesie. Przyjazna relacja między nauczycielem a uczniem pozwala oprzeć proces kształcenia na pozytywnej motywacji, zainteresowaniach uczniów, ich aktywnym uczestnictwie i samodyscyplinie. Może pozwolić też na bardziej wielostronne stosowanie urozmaiconych form przekazu lub częstsze sięganie po takie metody pracy, które wyzwala ją wysiłek i aspirację uczniów, zachęcając ich do samodzielnych poszukiwań poznawczych.

Jedną z istotnych właściwości nowoczesnej szkoły staje się jej ścisłe zespolenie z lokalnym środowiskiem. Cecha ta wynika zarówno z ciągle dokonujących się przemian w funkcjach rodziny, jak i równocześnie z konieczności przygotowania ogółu dzieci oraz młodzieży do życia społecznego poprzez ich aktywny udział w życiu społeczności szkolnej już w czasie pobytu w danej placówce oświatowej.

Szkoła optymalnie powiązana ze środowiskiem umożliwia osiągnięcie celów wychowawczych, takich jak:

- podnoszenie na wyższy poziom wiedzy i kultury pedagogicznej ogółu rodziców,
- ujednoczenie oddziaływań wychowawczych domu rodzinnego i szkoły,
- wielostronne przygotowanie uczniów do wyboru dalszego kierunku kształcenia i zawodu,
- kształtowanie w rodziców i uczniów postawy zaangażowania w sprawy środowiska lokalnego,
- wyrabianie w uczniach umiejętności oraz nawyków racjonalnego planowania dnia,
- kształtowanie pozytywnych wzorców w zakresie odbioru i współtworzenia kultury.

Do zadań szkoły na rzecz lokalnego środowiska można zaliczyć następujące działania:

- rozwijanie bogatej, zespołowej działalności pozalekcyjnej uczniów,
- organizowanie indywidualnych form pracy dla uczniów o określonych deficytach rozwojowych,
- zorganizowana, stała pomoc uczniom w przygotowaniu się do lekcji,
- różnorodne formy pedagogizacji rodziców z uwzględnieniem ich zróżnicowanych potrzeb i zainteresowań,
- udostępnianie określonym grupom pomieszczeń i urządzeń szkolnych w czasie, gdy nie odbywają się tam zajęcia lekcyjne, tzn. kiedy szkoła nie pracuje.

Do zadań lokalnego środowiska na rzecz swojej szkoły można zaliczyć następujące rodzaje działalności:

- pomoc materialna szkole,
- udostępnienie własnych lokali dla realizacji zadań szkoły,
- pomoc w spełnieniu obowiązku szkolnego,
- opieka nad dziećmi z zagrożonych wychowawczo środowisk.

8. Udział dzieci klas początkowych w życiu i pracy rodziny

Za jeden z głównych celów pracy dydaktyczno-wychowawczej na etapie nauczania początkowego w klasach od pierwszej do trzeciej uważa się przygotowanie dziecka do aktywnego uczestnictwa w życiu rodzinnym i pracy dla rodziny.

Życie w rodzinie powinno być tak zorganizowane, aby dom nie przypominał dzieciom hotelu i nie był dla nich tylko miejscem spożywania posiłków, odpoczynku i snu, ale też miejscem serdecznych spotkań, kontaktów autentycznego życia rodzinnego.

Aby rodzina była środowiskiem oddziałyującym wychowawczo, jej życie nie może być organizowane tylko przez rodziców dla dzieci, ale z uwzględnieniem aktywnego uczestnictwa każdego dziecka, a rodzice powinni przejawiać określony sposób wychowawczego podejścia do swoich pociech. W dobrze zorganizowanej rodzinie należy dokonać wspólnie z dziećmi

sprawiedliwego podziału stałych obowiązków pomiędzy wszystkich domowników, ale dziecko w rodzinie powinno mieć określone prawa i przywileje. Podstawowym z nich jest prawo do uczestnictwa w życiu rodziny.

Duże znaczenie ma całokształt relacji panujących w rodzinie, np. to, jak rodzice odnoszą się 1) do swoich rodziców (czyli tu: dziadków), 2) do dzieci, ponadto, jakie występują 3) relacje dzieci do rodziców, 4) dzieci do dzieci oraz czy te kontakty cechują się ciepłem, wyrozumiałością, życzliwością, wyrozumiałością, kulturą osobistą. Ważne dla dziecka staje się także postępowanie rodziców, ich sposób odnoszenia się do różnych zjawisk i wydarzeń, dotyczących zarówno życia rodziny, jak i zagadnień ogólnospołecznych. Na każdym kroku i w każdej sytuacji rodzice powinni pamiętać o konieczności poważnego traktowania dziecka, poszanowania jego godności, liczenia się ze zdaniem i poglądami dziecka, zainteresowanie się jego osobistymi sprawami oraz traktowania wszystkich dzieci jednakowo. Bardzo często zdarza się, że rodzice wychowują swoje dzieci w atmosferze swoistego egoizmu rodzinnego, koncentrując się tylko na sprawach najbliższej rodziny. Tymczasem trzeba, aby rodzice wprowadzili dziecko również w relacje dobrosąsiedzkie, polegające na wzajemnej uczynności i życzliwości wobec osób spoza rodziny mieszkających w najbliższym otoczeniu.

Dla zorganizowania działań uczniów związanych z przygotowaniem ich do aktywnego uczestnictwa w życiu rodziny można wykorzystać odpowiednie teksty zawarte w podręcznikach i lekturach dla klas od pierwszej do trzeciej.

Do szczególnych okazji dla organizowania sytuacji dydaktyczno-wychowawczych, służących kształtowaniu pozytywnych, prawidłowych postaw dzieci wobec członków rodziny, należą święta typu: 1) Dzień Matki, 2) Dzień Ojca, 3) Dzień Babci, 4) Dzień Dziadka, 5) Dzień Kobiet. Wymienione odświętne okazje i sytuacje z nimi związane mogą stać się punktem wyjścia do przeprowadzenia zajęć dotyczących rodziny, np. lekcji typu „Moja mama pracuje”, „Mój udział w życiu rodzinnym” itp.

Za pośrednią drogę przygotowania dziecka do prawidłowego funkcjonowania w rodzinie można uznać właściwą organizację życia i działalności uczniów w klasie szkolnej. Do rodzajów prac społecznie użytecznych, które występują również w domu rodzinnym, należą przykładowo następujące czynności wykonywane w szkole, takie jak: 1) zespołowa aktywność dzieci, 2) pełnienie różnych funkcji uczniowskich, 3) gospodarowanie majątkiem klasy, 4) wykonywanie stałych prac porządkowych w klasie (tzw. uczniowie 'dyżurni').

9. Formy współpracy nauczyciela z rodzicami

Między szkołą a domem nie powinno być sprzeczności, ponieważ obydwie te instytucje łączy wspólny cel – przygotowanie dziecka do życia, pracy zawodowej i nauczanie umiejętności życia w społeczności. Szkoła nie może realizować swych celów wychowawczych bez udziału środowiska rodzinnego, zaś realizacja zadań opiekuńczo-wychowawczych rodziny wymaga skorelowania ich z pomocą dydaktyczno-wychowawczą szkoły.

Najbliższym współpracownikiem szkoły staje się zwykle Komitet Rodzicielski, który powinien współdziałać z rodzicami i nauczycielami celem jednolitego oddziaływania na dzieci w procesie wychowania i nauczania oraz sprawowania nad nimi opieki.

Rodzina i szkoła tworzą dwa różne środowiska, które jednak muszą się nawzajem uzupełniać, aby w sposób prawidłowy mogły kształtować osobowość dziecka. Różne formy działalności wychowawczej wymagają włączenia rodziców do współpracy ze szkołą.

Pierwszą okazją do wspólnego spotkania rodziców ze szkołą podstawową i jej nauczycielami staje się zwykle tzw. ślubowanie uczniowskie, tzn. uroczyste przyrzeczenie dzieci klas pierwszych. Wtedy to np. członkowie uczniowskiego samorządu przypinają pierwszoklasistom tarcze szkoły. Po oficjalnej uroczystości zwykle następuje krótkie spotkanie z rodzicami celem omówienia zadań uczniów i szkoły. Rodzice biorą udział w regularnych zajęciach otwartych szkoły, wtedy mogą przychodzić na lekcje języka polskiego, matematyki, muzyki oraz inne. Na zajęciach nauczyciel stara się pokazywać osiągnięcia indywidualne każdego

dziecka. Podczas dnia otwartego, po zajęciach odbywa się także część artystyczna, przeznaczona dla rodziców, w której dzieci prezentują swoje sukcesy, deklamują wiersze i śpiewają piosenki. Spotkania takie dostarczają okazji do omawiania relacji dzieci względem najbliższych, uczą miłości oraz szacunku do rodziców.

Do innych form współpracy należy zorganizowanie 'wystawki' prac dziecięcych. Na każde spotkanie z rodzicami podczas dni otwartych w szkole nauczyciel przygotowuje przegląd twórczego dorobku dzieci dotyczący prac minionego okresu. Na wystawce rodzice mogą zobaczyć np. najpiękniejsze zeszyty, rysunki wykonywane różnymi technikami, prace techniczne z gliny, masy papierowej, albumy wykonywane przez dzieci. Na wystawie zawiesza się zawsze prace wszystkich uczniów bez wyjątku, aby każdy uczeń wniósł swój wkład do wspólnego dzieła. Rodzice chętnie przychodzą do szkoły, wiedząc, że każdy z nich znajdzie tu czastkę twórczości swego dziecka na ekspozycji plastycznej. Przegląd zgromadzonych prac staje się tematem omówienia trudności lub osiągnięć indywidualnych, pozwala rodzicom bliżej poznać pracę dziecka w szkole, jego rozwój, porównać z efektami pracy innych uczniów.

Na okresowych wywiadówkach dzieci także prezentują swój dorobek: wiersze, piosenki, zespołową grę na dzwoneczkach itp. W pięknie udekorowanej sali prezentowany program dostarcza dzieciom wiele cennych przeżyć, a dla rodziców stanowi doskonały przegląd wiadomości i umiejętności dziecięcych.

W zasadniczej części spotkania rodzice dowiadują się o odnoszeniu się dzieci do powierzonych im zadań. Nauczyciel wskazuje typowe błędy oraz omawia metody pozwalające na ich usunięcie.

W klasie największe trudności we wzajemnym zrozumieniu się domu i szkoły sprawiają zwykle uczniowie o niezadowolających ocenach. Aby zlikwidować te trudności, nauczyciel odwiedza uczniów w domu, rozmawia z rodzicami o trudnościach i sposobie ich rozwiązania.

W badanej szkole w każdy wtorek nowego miesiąca nauczyciele organizują dzień otwarty dla rodziców. W wyznaczonym dniu przychodzą rodzice na indywidualną rozmowę z danym nauczycielem w sprawie bieżących postępów swojego dziecka w kształceniu i zachowaniu, lecz wykorzystuje się te spotkania także dla wspólnej organizacji życia i pracy zespołu klasowego oraz dla koordynacji współdziałania szkoły oraz domu, a przede wszystkim w celu ukazania rodzicom ich własnych dzieci w roli uczniów.

III. CZĘŚĆ BADAWCZA

1. Analiza środowiska rodzinnego uczniów klasy pierwszej Szkoły Podstawowej w Raszczytach k. Rybnika (1980)

Badanie przeprowadzono w 1980 r. metodą ankietową na próbie rodziców trzydziściorga czworo uczniów z jednej jedynej pierwszej klasy (oddziału klasowego w Szkole Podstawowej w Raszczytach k. Rybnika na Górnym Śląsku), następnie ankiety poddano zbiorczej analizie ilościowej. Wyniki są reprezentatywne dla tegoż środowiska w czasie badania.

Analiza środowiska rodzinnego uczniów badanej klasy (1980) wygląda tak, jak zapisano poniżej. Wiek rodziców stosunkowo młody – wynosi średnio 29 lat. Warunki bytowe dobre – średnia zarobków waha się w granicach ok. 8 tys. zł. We własnych domach mieszka 21 uczniów, co stanowi – 61,8%. Mieszkania są wyposażone w bieżącą wodę, łazienkę, centralne ogrzewanie i oddzielny pokój dla dzieci. Wyposażenie domów rodzinnych w nowoczesne urządzenia techniczne wygląda następująco:

- radia, telewizory, lodówki, pralki, rowery – 100%,
- elektryczne piece – 38,2%,
- samochody – 23,5%,
- automatyczne pralki – 11,8%,
- traktory – 5,9%.

Pochodzenie społeczne:

- pochodzenie inteligenckie – 17,6%,
- pochodzenie robotniczo-chłopskie – 82,4%.

Dwie trzecie pracujących fizycznie stanowią górnicy zatrudnieni w kopalniach Rybnickiego Okręgu Węglowego (ROW) – głównie w Kopalni Węgla Kamiennego (KWK) „Rydułtowy” w Rydułtowach, Kopalni Węgla Kamiennego „Anna” w Pszowie i Kopalni Węgla Kamiennego „Borynia” w Boryni k. Jastrzębia-Zdroju. W większości rodzin pracuje tylko ojciec, natomiast na trzydziestu czterech uczniów klasy pierwszej – matek pracujących naliczono tylko siedem, co stanowi 20,6% ogółu badanych.

Matka zajmuje się głównie prowadzeniem domu, jest także zasadniczo sprawczynią oddziaływań wychowawczych, nadto pomaga dzieciom w uczeniu się, utrzymuje kontakt ze szkołą, interesuje się wynikami swych dzieci w nauce szkolnej.

Wykształcenie na poziomie podstawowym lub zawodowym posiada 91% rodziców. Wykształcenie średnie techniczne lub ekonomiczne lub ogólnokształcące – zaledwie 9%.

Jeżeli chodzi o liczebność rodzin, to kwestia ta wygląda następująco:

- 2 jedynaków, co stanowi 5,9% stanu badanej klasy,
- 15 uczniów z rodzin mających po dwoje dzieci – 44,1% badanej klasy,
- 17 uczniów pochodzi z rodzin mających po troje lub więcej dzieci – co stanowi 50% badanej klasy.

Ważnym czynnikiem formującym w rodzinie staje się w przypadku badanych uczniów – wychowanie przez pracę. Na podstawie przeprowadzonej ankiety można określić, jakie prace dziecko wykonuje w domu:

- opiekuje się młodszym rodzeństwem,
- pomaga w pracy w domu, ma różne obowiązki, np. podlewanie kwiatków, wycieranie kurzu,
- chodzi po zakupy, przynosi gazety,
- czyści buty, czasem zmywa naczynia, nakrywa stół do posiłków,
- sprząta swój regał z zabawkami i książkami,
- wynosi śmieci, czasem odkurza odkurzaczem.

Ze względu na pochodzenie dzieci z rodzin robotniczo-chłopskich, na dzieci nakłada się poważne obowiązki wykonywania pracy fizycznej przy gospodarstwie na wsi, np. codzienne przynoszenie ziemniaków, karmienie kur, przynoszenie drzewa i udział w pracach sezonowych w polu w czasie żniw, wykopków itp.

Rodzice widzą potrzebę szerszego uczestniczenia dziecka w życiu rodziny, wdrażają je do pracy na rzecz innych domowników i śpieszenia im z pomocą. Rodzaj prac przydzielonych dzieciom w domu odpowiada ich możliwościom psychofizycznym oraz określonym potrzebom rodziny.

Konieczność wychowania dziecka przez pracę i do pracy stanowi kwestię niepodlegającą dyskusji, bowiem staje się rzeczą oczywistą, że kształtowanie osobowości dziecka dokonuje się w toku jego własnej aktywności w kontaktach z otaczającym go światem.

IV. PRÓBA OCENY REZULTATÓW BADAŃ I WNIOSKI BADAWCZE

Ogólnie można powiedzieć, że badane rodziny należą na ogół do dobrze usytuowanych, z dominującą rolą matki. Najczęstszą formą aktywności stanowią prace wykonywane wspólnie przez wszystkich członków rodziny.

Młodzież po usamodzielnieniu się i wyjściu z domu w świat – chętnie wraca do rodziny, czuje się z nią związana, dzieli się swymi radościami i zmartwieniami, wykazuje troskę o rodzeństwo, rodziców, gotowość opieki nad nimi. To oznacza, że rodzina, mimo swej niedostatecznej wiedzy o wychowaniu, wypełniła swe zadanie.

Wnioski wypływające z zakresu wychowania w rodzinie przedstawiają się, jak niżej. W badanych rodzinach mają miejsce następujące procesy:

- 1) przygotowanie dzieci do samodzielnego życia przez wyrabianie postawy współuczestnictwa w pracach w otaczającym je świecie,
- 2) przygotowanie do właściwych zadań małżeńskich i rodzicielskich,
- 3) przygotowanie do wyboru zawodu zgodnego z uzdolnieniami i stanem zdrowia.

Zakończenie

Aby proces kształtowania osobowości dzieci oraz młodzieży w środowisku rodzinnym mógł przebiegać prawidłowo, rodzice obowiązani są świadomie kierować tym procesem, co w dużej mierze zależy od elementarnej wiedzy z zakresu pedagogiki, psychologii, socjologii oraz innych nauk. Wychowanie dziecka należy do procesów trudnych i wielce złożonych. Proces wychowania młodej generacji w warunkach rozwijającej się cywilizacji technicznej oraz różnorodnych przeobrażeń społecznych wymaga odpowiedniego, dobrego przygotowania rodziców.

Abstrakt

1. Rodzaj artykułu: Artykuł oryginalny, który jest przyczynkiem do badań nad teorią rodziny i jej praktycznymi zastosowaniami. 2. Cel artykułu. Celem artykułu jest pokazanie problematyki wychowania dzieci w rodzinie w kontekście atmosfery rodzinnej. 3. Zastosowana metodologia badawcza. Autorka w artykule użyła metodę obserwacji uczestniczącej, metodę badań ankietowych oraz analizę wybranych dokumentów (opracowań). 4. Główne wyniki analizy. Artykuł ma zasadniczo następujące części: I. Część wstępną, II. Część teoretyczną oraz III. Część badawczą wraz z wnioskami badawczymi. W części wstępnej autorka omawia cele wychowania w zakresie przygotowania dziecka do współżycia w społeczeństwie. W części drugiej – teoretycznej autorka zarysowuje następujące kwestie: 1) rodziny jako podstawowej grupy społecznej, 2) podstawowe funkcje rodziny, 3) wpływ rodziny na kształtowanie się osobowości dziecka, 4) atmosfera wychowawcza, 5) kształtowanie planu życiowego dzieci i młodzieży, 6) trudności współczesnej rodziny, 7) szkoła i środowisko, 8) udział dzieci klas początkowych w życiu i pracy rodziny, 9) formy współpracy nauczyciela z rodzicami. W części trzeciej – badawczej autorka omawia wyniki własne analizy środowiska rodzinnego uczniów klasy pierwszej w Szkole Podstawowej we wsi Raszczyce k. Rybnika na Górnym Śląsku na podstawie historycznych badań ankietowych (1980). 5. Ograniczenia wyników analizy. Ogólne wyniki analizy są ograniczone do relacji w rodzinie w kontekście wychowawczym, szczegółowe wyniki odnoszą się do kwestii już historycznych, punktowych. 6. Implikacje praktyczne artykułu. Wyniki analiz ogólnych można zastosować w praktyce w życiu rodzinnym. 7. Implikacje społeczne artykułu: Wyniki analiz ogólnych mają zastosowanie społeczne w społeczności rodzin wychowujących dzieci. 8. Oryginalność artykułu Nową wartością, jaką wnosi dany artykuł w stosunku do dotychczasowych badań, jest wskazanie na atmosferę domu rodzinnego w kontekście ról wychowawczych w rodzinie oraz wyniki historycznych już, bo przeprowadzonych w 1980 r. realnie, punktowych badań ankietowych nad rodziną w jednej miejscowości (wieś Raszczyce, pow. Rybnik, Górny Śląsk).

Słowa-klucze: pedagogika, wychowanie, opieka, rodzina, wychowanie rodzinne, dom rodzinny, atmosfera domowa, rodzice, dziecko, młodzież, rozwój dziecka, socjologia rodziny, psychologia rodziny, praktyka wychowawcza, małżeństwo, role społeczne w rodzinie, fami-liologia, nauki o rodzinie,

Title in English

Family Influence and Home Atmosphere on Comprehensive Child's Development

1. What kind of article: The original text that is a research contribution for research on the-

ory of family and its practical application. 2. The goal of an article: The article aims at presenting question of child upbringing in family in the context of family atmosphere. 3. The research method applied. The author of the article used a participating observation method, survey method and analysis of selected documents (compilations). 4. The main results. The article has mainly the next parties: I. Introduction part, II. Theoretical part and III. Research part with research conclusions. In the introduction part, the author discuss the aims of upbringing in the frame of child training for the cooperation in the society. In the theoretical part, the author outlines the next questions. 1) A family as the based social group. 2) Based functions of family. 3) The influence of family on the forming the personality of a child. 4) Upbringing atmosphere. 5) The forming of the life plan for the children and youth. 6) Contemporary family problems. 7) A school and environment. 8) Primary school children's participation in life and work of family. 9) Forms of cooperation a teacher and the parents. In the third, research part, author discuss results of her own analysis of family environment of pupils (students) of first class in the Elementary School in the village Raszczyce near town Rybnik in Upper Silesia, based on her historical research survey (1980). 5. The limits of the results. The general results are limited to relation in family in the upbringing context, but special results refers to historical questions. 6. Practical implications of the article. The results of the analysis can be applied to practice in family life. 7. Social implications of the article. The results are socially applicable in the society of families who educate children. 8. The novelty of the article. The new insights introduced by the article with regards to the current literature, it is the indication on atmosphere of family home in the context of educational roles in the family and results of already historical research, because done really in 1980, the point survey on family in one village Raszczyce in the county Rybnik in the Upper Silesia.

Key words in English: pedagogy, education, upbringing, care, family, family upbringing, family home, home atmosphere, parents, child, youth, child development, Sociology of Family, Psychology of Family, upbringing practice, marriage, social roles in family, familiology, Family Sciences.

Bibliografia / Bibliography:

Baley S., *Psychologia wychowawcza w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, ss. 450, [1].

Hurlock E. B., *Rozwój dziecka*, tł. B. Hornowski, S. Kowalski, B. Rosemann, wyd. 2., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961, ss. 660, [4].

Nowacki T. W., *Teczka biograficzna ucznia*, wyd. 2., Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1974, ss. 271, [1].

Ogorodnikov I. Trofinovič, Šimbirev P. Nikolaevič [Ogorodnikow I. Trofinowicz, Szimbiriow P. Nikolajewicz], *Pedagogika*, przekład z języka rosyjskiego, wyd. 2., Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1955, ss. 406, [1].

Przetacznikowa M., Makiełło-Jarża G., *Psychologia wychowawcza, społeczna i kliniczna. Materiały pomocnicze dla zakładów kształcenia nauczycieli przedszkoli*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977, ss. 342, [2].

Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, pod red. M. Żebrowskiej, zespół aut. Z. Babska et al., wyd. 8., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977, ss. 879.

„Rodzina i Szkoła. Miesięcznik dla Rodziców i Wychowawców. Organ Ministerstwa Oświaty”, r. 30: 1979, nr 10 (349), październik 1979.

„Życie Szkoły. Organ Ministerstwa Oświaty”, r. 33: 1978, nr 4 (372), kwiecień 1978.